

Gutry, Czesław

Towarzystwo Naukowe Płockie i jego pięćdziesięcioletnia działalność naukowa (1907-1957)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 3/4, 621-627

1958

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czesław Gutry

TOWARZYSTWO NAUKOWE PŁOCKIE I JEGO PIĘCDZIESIĘCIOLETNIA DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA (1907 – 1957)

Towarzystwo Naukowe Płockie powstało w czasach Królestwa Kongresowego w 1820 roku. Stawiało ono sobie jako najglówniejszy cel opracowanie dokładnego obrazu województwa płockiego; w ten sposób wskazywało kierunek badań regionalnych, co znalazło wyraz w wytycznych, które w formie kwestionariusza przygotowano dla autorów. Drugim zadaniem było założenie biblioteki, muzeum i księgarni oraz nawiązanie kontaktów z innymi towarzystwami naukowymi.

Jak przedstawiała się sprawa w praktyce? Na 15 wygłoszonych na zebraniach referatów, 12 związanych było tematycznie z samym Płockiem lub województwem płockim, wśród około 30 innych prac ponad połowa również związana była z regionem.

Prace materiałowe związane z monografią województwa płockiego, jeżeli dotyczyły wsi czy parafii, były opracowywane przez jedną osobę. W skali jednak województwa jedni autorzy pisali o przemyśle, inni o statystyce, inni o miastach, inni wreszcie o historii. Do zrealizowania wydania dzieła zbiorowego nie doszło i nie można chyba brać tego na rachunek roku 1831, gdyż było to zamierzenie jak na owe czasy pionierskie, tak jak pionierska była myśl prowadzenia programowo wytkniętych badań regionalnych. Zamierzenie przerastało możliwości budzącego się dopiero do życia Płocka, liczącego w 1825 roku 7.646 mieszkańców.

Organizatorzy wznowionego w 1907 roku Towarzystwa nawiązują do dawnej tradycji. Choć z uwagi na cenzurę nie podkreślali w sta-

tucie charakteru regionalnego Towarzystwa, w praktyce jednak regionalizm był od początku dominantą 50-letniej jego działalności.

W 1909 r. wygłasza Aleksander Maciesza referat o kierunkach działania instytucji TNP w ogóle a bibliotek w szczególności¹. W referacie tym stawia następujące wnioski: działalność naukowa Towarzystwa w najbliższym czasie musi być zwrócona na zbadanie dotychczasowej gospodarki miejskiej i gminnej oraz stanu szkolnictwa, a także na wyświetlenie sprawności ekonomicznej gospodarstw włościańskich drogą opisu typowych wsi; jednocześnie powinna być rozwinięta działalność naukowo-pedagogiczna nie tylko w instytucjach Płockiego Towarzystwa, ale i w jego filiach. Działalność oświatowa polegać powinna przede wszystkim na zakładaniu i umiejętnym prowadzeniu bibliotek z odpowiednim doбором książek według katalogów, poleconych przez Polską Macierz Szkolną albo Towarzystwo Szkoły Ludowej, lub też — w większych bibliotekach — według *Poradnika dla samouków*.

Jak widać, od początku swej działalności Towarzystwo wiąże pracę z terenem i pragnie poruszać aktualne powszechnie interesujące tematy. Nadzieja wprowadzenia samorządu w Królestwie, skierowuje badania do spraw gospodarki miejscowej, niebezpieczeństwo zalewu niemieckiego — do ekonomiki gospodarstw rolnych, odradzające się szkolnictwo — do spraw wychowania i nauczania, przede wszystkim nauczania początkowego. Powstaje też wtedy pierwsza sekcja pedagogiczna.

Inny referat Aleksandra Macieszy z 1912 r. mówi o *Zasadach organizacji muzeów regionalnych a Muzeum Ziemi Płockiej w szczególności*². W referacie tym zakreślono program gromadzenia materiałów niezbędnych do badań regionalnych, mówiąc nie tylko o okazach muzealnych, lecz i bibliotecznych oraz archiwalnych.

W okresie 50 lat odbyło się 170 odczytów i referatów. Oto tabele wykazujące tematykę referatów i ich charakter. W tabelach tych wyróżniono okresy: od założenia Towarzystwa do wybuchu I wojny światowej, do 1932 roku (tj. do zmian organizacyjnych w Towarzystwie), do wybuchu II wojny światowej i okres po II wojnie.

¹ „Głos Płocki“ nr 34/1909.

² „Głos Płocki“ nr 50—51/1912.

Tabela 1

Referenci	Tematy	Do roku				Razem
		1915	1932	1939	1957	
miejscowi	regionalne	4	47	18	5	74
	pozaregionalne	4	25	11	3	43
zamiejscowi	regionalne	2	5	4	8	19
	pozaregionalne	2	17	3	12	34
		12	94	36	28	170

Tabela 2

	Do roku				Razem
	1915	1932	1939	1957	
Nauki przyrodnicze	—	22	9	9	40
Ludoznawstwo	1	10	2	—	13
Pedagogika, szkolnictwo	—	—	1	11	12
Literatura	1	6	4	—	11
Historia	3	4	3	—	10
Sztuka	—	4	3	2	9
Archeologia	1	2	1	5	9
Psychologia	—	8	—	—	8
Geografia	1	5	1	—	7
Kultura i pokrewne	2	2	3	—	7
Regionalizm	—	5	—	—	5
Rolnictwo	—	4	1	—	5
Językoznawstwo	1	3	1	—	5
Nauki społeczne	2	3	—	—	5
Geologia	—	1	2	—	3
Statystyka	—	3	—	—	3
Antropologia	—	3	—	—	3
Urbanistyka	—	2	1	—	3
Krajoznawstwo	—	2	1	—	3
Komunikacja	—	2	1	—	3
Wojskowość	—	1	1	1	3
Fotografia	—	—	1	—	1
Muzyka	—	1	—	—	1
Higiena	—	1	—	—	1
	12	94	36	28	170

Wybijające się tematy społeczne i pedagogiczne odpowiadają programowi prac w pierwszym okresie działalności Towarzystwa, wysuwająca się w następnych okresach historia wiąże się z przewagą referentów miejscowych, psychologia — z działalnością istnie-

jącego przy Towarzystwie Instytutu Psychologicznego. Powojenna przewaga referatów zamiejscowych wiąże się z zamieraniem życia naukowego na prowincji, skutkiem centralistycznej polityki. Zmniejsza się też wachlarz tematów i powiązanie referatów z Mazowszem Płockim, szczególnie w pierwszych latach.

Oddzielną kartę stanowi działalność wydawnicza Towarzystwa. Z początku wydaje Aleksander Maciesza *Atlas statystyczny Królestwa Polskiego*, który spotkał się z pozytywną oceną naukową. Książka ta — choć wydana nakładem autora — jest powiązana z działalnością Towarzystwa. *Zarys historii Ziemi Dobrzyńskiej* Dominika Staszewskiego i Aleksandra Macieszy jest już niemal oficjalnym wydawnictwem TNP, wreszcie *Przewodnik po Płocku*, zamyka ważniejsze wydawnictwa sprzed I wojny światowej.

W okresie międzywojennym wydano szereg odbitek z różnych czasopism jako wydawnictwa Towarzystwa, oraz w latach 1929—1934 trzy tomy *Rocznika Towarzystwa Naukowego w Płocku*. Jeden artykuł dała siła zamiejscowa, resztę materiału — pracownicy lokalni. Blisko jednak dwie trzecie zawartości *Rocznika* zajmuje niezwykle cenna praca ks. Władysława Skierkowskiego *Puszcza kurpiowska w pieśni*. Praca ta jest chlubą nie tylko Towarzystwa. Przedmowa prof. Adolfa Chybińskiego jest jak najpochlebniejszą opinią tej pracy, powszechnie podzielaną, studium zaś Wozaczyńskiej z 1956 r. pieczętuje tę opinię bezapelacyjnie, mimo wytkniętych przez autorkę uchybień tej ze wszechmiar wartościowej pracy. Marginesem studiów etnomuzycznych ks. Skierkowskiego było słynne *Wesele na Kurpiach*, z którego rodowód czerpie dzisiejsze „Mazowsze“ i inne zespoły, a przede wszystkim płocki Zespół Harcerzy pod kierunkiem Milkego i Gorzechowskiej, utrzymujący od szeregu lat pierwsze miejsce wśród zespołów śpiewu i tańca młodzieży.

W roku 1928 Towarzystwo organizuje wielką wystawę regionalną i wydaje niewielką książeczkę *Opisy powiatów a studia nad stosunkami województw jako jednostek regionalnych*. Wyznaczono 41 zagadnień do samodzielnego opracowania, a dla opracowania monografii powiatu płockiego zaproszono blisko 40 współpracowników. Podobnie jednak jak przez 100 laty inicjatywa ta nie została zrealizowana.

Do 1939 roku Towarzystwo wiązało swe prace z potrzebami życia, życia Mazowsza Płockiego. Odegrało ono np. rolę przy staraniach o budowę kolei i głos jego ważył przy sprawie wytyczania

linii kolejowej w terenie i lokalizacji stacji kolejowej, któremu to zagadnieniu poświęcił dr Maciesza specjalne badania.

W okresie powojennym działalność naukowa ożywiła się dopiero po roku 1953, kiedy zaczynają się odbywać systematyczne odczyty, a szerszy rozmach przybrała w marcu 1955 r. z chwilą powołania Komisji Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka, której głównym zadaniem było zająć się zorganizowaniem opracowania początków Płocka. To kapitalne zadanie przerastało siły i możliwości Płocka i Komisja skierowała wysiłki dla zainteresowania instytutów, zakładów uniwersyteckich i Akademii zagadnieniem początków miasta. Równocześnie Komisja rozpoczęła starania w kierunku ożywienia prac naukowych środowiska, takich na jakie go było stać, przede wszystkim pamiętnikarskich, przyczynkowych itp.

Do poważniejszych osiągnięć Komisji należy: 1) podjęcie przez Instytut Historii Kultury Materialnej prac wykopaliskowych-archeologicznych na terenie Płocka i okolicy przy współpracy historyków i architektów; 2) prowadzenie prac antropologicznych na terenie Płocka, powiatu płockiego i dwu powiatów sąsiednich przez Uniwersytet Łódzki; 3) wydanie ankiety gwaroznawczej i współpraca z Zakładem Językoznawstwa PAN przy gromadzeniu materiałów gwaroznawczych na terenie powiatów płockiego i gostynińskiego; 4) zbieranie od miejscowych pracowników pamiętników, wspomnień, opracowań historycznych itp.; 5) zorganizowanie Konferencji Sprawozdawczo-Planującej wspólnie z IHKM; 6) wydawanie „Notatek Płockich“.

Tematyka 6 wydanych zeszytów „Notatek“ przedstawia się następująco. Na 48 artykułów — z których 30 opracowali autorzy miejscowi poświęcono: sprawom organizacyjnym — 6, archeologii — 5, historii — 10, literaturze — 5, historii sztuki — 4, muzyce — 2, językoznawstwu (onomastyka) — 3, folklorowi — 3, botanice — 2, antropologii — 1, bibliografii — 4, muzeom i archiwom — 2, sportowi — 1.

Przygotowania do uroczystości 50-lecia ożywiły prace naukowe w samym Towarzystwie. W ciągu 4—5 miesięcy, niezależnie od przygotowań do jubileuszu i wystawy, opracowano szkice i materiały do historii Towarzystwa Naukowego Płockiego z lat 1820—1830 i 1907—1957. Mimo istniejących w tych materiałach braków, świadczy to o znacznych możliwościach naukowych środowiska płockiego.

Jakie są cele istnienia towarzystwa naukowego w mieście, gdzie brak szkoły wyższej i instytutów naukowych? Jest ich kilka:

1. Towarzystwo i jego działacze dają placówkom naukowym rozpoznanie terenowe, co stanowi niejednokrotnie wielką pomoc.

2. Opracowywanie różnych materiałów przez siły lokalne, niekoniecznie pracowników naukowych (zbieranie materiałów, dokumentów, opieka nad nimi itp.).

3. Istnienie placówek naukowych prowincjonalnych, w szczególności rozbudowanych bibliotek, ułatwi prace ludziom o ambicjach i możliwościach naukowych (nauczyciele, miejscowa inteligencja itp.).

4. Towarzystwa naukowe tego rodzaju torują drogę do tworzenia wyższych uczelni, jak to widzimy na przykładzie Torunia, Poznania a nawet Warszawy.

W większych ośrodkach miejskich istnieje zwykle jakaś placówka kulturalno-naukowa (muzeum, biblioteka, grupa literacka lub teatr, pismo regionalne czy artystyczne, ogród zoologiczny czy botaniczny) będąca wyrazem inicjatywy kulturalnej miejscowej ludności. Choć działalność naukowa tego rodzaju placówek wykazuje nieraz braki, to jednak ich znaczenie dla rozwoju kultury ogólnokrajowej nie ulega wątpliwości. Tradycja i osiągnięcia Płockiego Towarzystwa Naukowego stać się mogą podniętą do działania nie tylko dla mieszkańców tego miasta, lecz i dla innych ośrodków, które nie zdobyły się dotychczas na utworzenie własnej instytucji kulturalno-naukowej, zdolnej skupić twórcze siły regionu.

НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО В ПЛОЦКЕ И ЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА 50 ЛЕТ (1907—1957)

Научное общество в Плоцке, созданное в 1820 году, ставило своей целью разработку монографии Плоцкого воеводства того времени. После многолетнего перерыва (1831—1907) Научное общество возобновило свою деятельность, обращаясь к старинным традициям. В связи с этим главное место в его деятельности занимают региональные исследования. Наряду с этим Общество занимается также научно-просветительной работой, в частности ведет библиотеки и устраивает лекции. В период 1907—1957 гг. им было организовано около 170 лекций, посвященных главным образом вопросам истории, литературы, этнографии, педагогики и естествознания.

Плоцкое Научное общество выпустило следующие издания: в период до первой мировой войны — Статистический атлас Королевства Польского (А. Мацеша), Очерк по истории Добжинской земли (Д. Станишевский и А. Мацеша) и Путеводитель по Плоцке; в межвоенный период — три тома

Ежегодника Научного общества в Плоцке, в которых содержится весьма ценный труд ксендза В. Скерковского «Курпёвская пуца в песне». Среди других более крупных достижений Общества следует отметить большую региональную выставку, организованную им в Плоцке в 1928 году.

После второй мировой войны работы, начатые Обществом, приобретают более широкий размах лишь с 1953 года. С того времени оно систематически устраивает лекции, в особенности с марта 1955 года после того, как была создана Комиссия по исследованию возникновения и развития Плоцка. К более значительным достижениям этой Комиссии относятся археологические раскопки, которые ведутся Институтом истории материальной культуры Польской академии наук на территории Плоцка и в его районах, антропологические исследования, осуществляемые Лодзинским университетом на территории Плоцкого повята, сотрудничество с Институтом языкознания ПАН в области собирания материалов по местному диалекту.

THE PLOCK SCIENTIFIC SOCIETY AND 50 YEARS OF ITS SCIENTIFIC ACTIVITY (1907—1957)

The Plock Scientific Society founded in 1820 in its scientific activity was chiefly concerned with studies on the monography of the Plock Province. After an interval of many years (1831—1907) it resumed its activity and recalling its old traditions took up regional problems as its chief objective during the next 50 years. The other concern is a scientific — educational activity consisting among others in the establishment of libraries and organization of lectures. Between 1907 and 1957 170 lectures have been delivered that dealt mainly with history, literature, ethnography, pedagogy and natural sciences.

The publishing activity of the Society prior to the first World War embraced: a Statistical Atlas of the Kingdom of Poland (A. Maciesza), an Outline of the History of the Dobrzyń District (D. Staszewski and A. Maciesza), and a Guide-book of Plock, in the interwar period most notable were the three volumes of the Annals of the Scientific Society in Plock containing a valuable paper by Rev. Wł. Skierkowski — Kurpia Forests in Songs Among the other notable attainments of the Society we may mention the Great Regional Exhibition in Plock in 1928.

The scientific work inaugurated after the Second World War by the Society got a broader scope only since 1953: lectures were being systematically organized especially since 1955 when a Commission for Research on the Origin and Development of Plock was founded. Among the notable attainments of this Commission are: the inauguration of archeological excavations conducted by the Institute of History of Material Culture at the Polish Academy of Sciences on the territory of Plock and its vicinity; anthropological research on the territory of Plock District conducted by the University of Lodź; cooperation with the Linguistic Institute at the Polish Academy of Sciences in collecting dialectic materials; publishing of the „Plock Notices”. Preparation to the 50th. anniversary celebrations have given a stimulus to the work within the Society itself resulting in elaboration of sketches and materials dealing with the history of the Society in the years 1820—1830 and 1907—1957 and in the organization of the exhibition.